

Ne!

Čile, moja dežela

Intelektualna
emancipacija
v razmerah
spektakla

Marko Bauer

Ne! (No, 2012, Pablo Larraín) je na prvi pogled videti kot še eden izmed retrofilmov, ki zgodovino reducirajo na zaporedje estetskih slogov, a bolje bi bilo reči, da se vrne – v maniri *back to the future* – ogledat rojstvo, zaploditev lastne forme, zgodovino svoje zgodovinskosti oz. protizgodovinskosti, saj je leto čilskega državnega udara tudi leto, ko so v kina prišli *Ameriški grafiti* (American Graffiti, 1973, George Lucas), »*inavguralni film tega novega estetskega diskurza*«.¹

Lahko bi se pisalo o liberalnem režimu, ki ga je vpeljal oglas Slovenija, moja dežela (1986). Podobnost s čilsko inačico je tlikšna, da obema tudi zaradi tega pritiče fightclubovska pripomba odtujene partnerke glavnega protagonista *Ne!* Renéja Saavedra: »*Kopija kopije kopije kopije kopije kopije*«. *Nekoč je bila dežela pridnih* (2012) režiserke Urše Menart in producenta Janija Severja je mogoče brati kot opombo k *Ne!* ali še bolj kot obrambni refleksi. Liberalom ZSMS-jevske formacije in nadaljnjih permutacij – punkerjem (-anarhistom), ki si pripenjajo državotvorne zasluge, copywriterjem-publicistom-svetovalcem, »poklicnim mladostnikom«, ki se občutijo kot avantgarda angažiranosti in subverzivnosti, z njihovimi besedami, vest družbe, a se ne odpovedo niti vulgarnoničejanskemu onkraj dobrega in zlega, ki ga *kul* tudi dandanes najbolj povzema – pride ta neo- pri neoliberalizmu še kako prav. Bili so instrumentalni pri projektu, imenovanem Slovenija, in so še danes njegovi vidni protagonisti oziroma face, kar jim ne preprečuje, da se ne bi distancirano, izvzeto obregali obenj. Avatarji kreativnosti, na katero se sklicuje režiserka, ko pravi »*portret dežele, ki (še?) ni uspela uresničiti svojega potenciala*«. Aranžma, ki se lahko sklene le z ugotovitvijo, da bi Slovenija morala biti podjetnejša, bolj inovativna, bolj premeteno kapitalistična.

Lahko bi se pisalo o neoliberalizmu, katerega prva eksperimentalna faza, uvedena s strmoglavljenjem Allendejeve vlade, je bil ravno Čile², ki od določenega trenutka naprej ni več potreboval diktatorja. Nihče ne pravi, da ga ne bo spet ali da ga ne potrebujejo drugje, vselej nekje drugje, tam, stran od tu, zato da je tu, ker ni tam, lahko demokracija.

Lahko bi se delalo primerjavo z zadnjimi predsedniškimi volitvami, kjer je Pahorjeva mavričasta paradigma (in Türkov »*gospod predsednik*«) nanesla večino oddanih glasov, vendar večino, ki je zanemarljiva, klavrnomanjšinska, sploh kolikor označuje manjšino, ki je tako patetično oblastna, da se nastavlja, naslavlja kot večina.

Namesto vsega tega se gre *Ne!* lotiti z metodo (ki to ni) intelektualne emancipacije Josepha Jacotota, kot (si) jo predstavlja knjiga Jacquesa Rancièra *Nevedni učitelj*. Ne zato, da bi ta vidik prevladal, temveč zato, da bi bilo ohranjeno, vzdrževano nekakšno stanje nedoločenosti, neodločljivosti, ki ga vzdržuje tudi sam film, ne da bi to nujno vodilo v t. i. svobodomiselnost, bolj dvomljivost kot dvomnost odprtosti.

Čile, leto 1988. Osnovna dilema pisane družine 17 političnih strank je: se podati na plebiscit, ki ga je »pod naraščajočim mednarodnim pritiskom« razpisal režim in ki odloča o tem, ali se Pinochetu dodeli mandat za nadaljnjih osem let, in če da, ali v ta namen najeti pomoč zunanjega človeka z »*zunanjim mnenjem*«, nekoga, ki obvlada žargon/kod pravšnosti – pop, kreativca, spin-off Dr. Noja? Jacotot-Rancière to gotovo misli še nepopustljiveje, zavrača sleherni specializacijo, izvedenstvo, v duhu tistega Benjaminovega poziva, da se morajo pisci, če hočejo preseči neizogibnost, po kateri fotografija vselej postavi, da je svet lep, naučiti fotografirati, pri čemer bi morala biti spodnešena tudi sama predpostavka, da pisce obeležuje kakršnakoli prednost pred fotografi.

Odločilna je perspektiva Joséja Tomása Urrutia, vodje kampanje »*Ne*« in kot takega nujno pragmatičnega »političnega delavca«, ki se ga izmenjujoče, glede na kontekst poslušalstva, opredeljuje za komunista, socialista, krščanskega demokrata ali preprosto »*tistega drugega*«. Ne dovoli, da bi se demokracijo kot srečo označevalo za produkt, a pogojno privoli v to, da se jo obravnava kot koncept, nad čimer se v uvodu Kaj je filozofija? hudujeta Deleuze in Guattari. Politično vprašanje postane vprašanje marketinga – kako doseči demografski »čudež« ter na svojo stran pridobiti 60–65 let stare gospe srednjega sloja, ki se bojijo vrnitve socializma, gospodarske krize in vrst, ter mladino, ki je prepričana, da je plebiscit nateg? Kako jih ogovoriti, pri čemer je vseeno, ali se to dogaja na sodišču, skupščini ali plebiscitu? Rečeno z Jacototom-Rancièrom:

»*Um ne bi bil to, kar je, če ne bi zagotavljal zmožnosti govorjenja pred skupščino tako kot na katerem koli drugem kraju. Um je zmožnost učenja vseh jezikov. Torej se bo naučil jezika skupščine in sodišča. Naučil se bo brezumnega govora.*

Razsoditi moramo torej z Aristotelom in proti Platonu: za umnega človeka je sramotno, če se pusti premagati na sodišču, za Sokrata je sramotno, da je zmago prepuštil Meletu in Anitu. Naučiti se je treba Anitovega in Meletovega jezika, jezika govornikov.«

René Saavedra, ki ga koalicija najame za kampanjo, je zunanji človek. Ne, ker bi bil ciničen, prej nezainteresiran, na sledi znamenite idealistične brezinteresnosti. Čeravno sin disidenta, ki je mladost preživel v ekspatriaciji, ni videti, da bi ga reči, ki so se dogajale v Čilu, posebej zanimala ali ganile. Kolikor je »mož brez posebnosti«, je to lahko tudi fetišistična oblika »vse me zanima, nič me ne briga«. Ko se na ekranu pojavljajo podobe nasilja režima, umakne pogled in raje snuje kampanjo, v kateri manekenke v večernih oblekah na vrhu nebotičnika sredi dneva pričakujejo v Jamesa Bonda našemljenega igralca. Ko vodni topovi in druga policijsko-vojaška mehanizacija hiti naproti »*Ne*« množici, je edino, kar izdavi, »*pizda, moj avto!*«, s čimer se približa kričanju »*moja Hermès torbica!*« ob piramidi trčenih, gorečih avtomobilov v Godardovem *Vikendu* (Week-End, 1967). Njegovo ogibanje fizičnosti/materialnosti, ki deluje kot strahopetnost, je indic detachmenta, odmaknjenosti, odtegnitve, ki se ji pripisuje poblagovljenost (ali, nazadnje, omreženost-internetiziranost), a je vselej lahko tudi nadaljevanje personalnega/subjektivnega idealizma³, ki sleherni koncept družbe in materializem preganja, straši že najmanj od Georgea Berkeleyja naprej.

1 Jameson, Fredric: *Postmodernizem, Kulturna logika poznega kapitalizma*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2001. Str. 27.

2 Harvey, David: *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2012. Str. 14-17.

3 Vprašanje, v kolikšni meri ta odmeva tudi v Jacototovih-Rancièrovih izjavljanjih.

Drzni in lepi

V nekaj Saavedra gotovo verjame: oglaševanje dosega učinke, če se ga dela tako, kot je prav. Na uvodnem sestanku s taborom »Ne« vpraša, ali mislijo, da s prvotno zamišljeno kampanjo, ki prešteva mučene, izgnane, usmrčene in izginule, lahko zmagajo. Vprašanje razkrije razcep, vrzel znotraj same koalicije; del je prepričan, ne le da ne morejo, temveč tudi nočejo zmagati, saj sodelovanje na plebiscitu opravičuje režim. Kot Saavedri zabrusi odtujena partnerka Verónica, sprva figura nepomirljive levice: »Legitimiral boš Pinochetovo prevaro. Rekel boš: 'Da, to je moj predsednik, to je moja ustava.' Plačanec.« Ali kot zatrdi predstavnik allendejevske levice: »Mislim, da je, čeprav si želimo zmagati na plebiscitu, resnični problem v tem, da si nekateri med nami želijo le zmagati in ne zares temeljno spremeniti Čila. Želimo si drugo obliko zmage.« S predsmrtnimi besedami Karla Liebkechta⁴: »Nekateri porazi so dejansko zmage in nekatere zmage so bolj sramotne od porazov.« Ali se je plebiscita mogoče udeležiti, ne da bi se zgodila redukcija na realpolitiko, znotrjaisistemski boj oziroma še manj kot to? Če gre (zgolj) za prehod iz avtoritarnega v demokratični kapitalizem, koliko je politika spriču upravljanja sploh še mogoča?

V letu, ko Debord v Komentarjih razglasi totalno prevlado integriranega spektakla, in leto preden David Hasselhoff, ki smo ga zaradi revije Bravo in videza vsa 80. leta imeli za Nemca, na ostanku Berlinskega zidu v disko-tannenbaum jakni zapoje Looking for Freedom, kar bo Francis Fukuyama veselo oznanil za konec zgodovine, se član čilske koalicije ni pripravil vdati v stanje, v katerem je kapital akumuliran do stopnje, ko postane podoba, ter zavrne produkcijo pozabe⁵, zavrne »nex«, ki ni zmožen reči drugega kot »jak«:

»/.../ popolnoma razumem, da obstaja semiologija, ki sodi v oglaševanje. To je kampanja. Razumem, da moramo imeti pragmatično držo. Kaj je bolj pragmatično od tega, da se pustimo vključiti v plebiscit, ki je ukrojen po meri diktature? Veliko tvegamo. Pojma nimamo, kaj se bo zgodilo. Razumem. A razumem tudi, da obstajajo določene etične omejitve, ne? /.../ René, morda si, v svoji montažni sobi, ko delaš velike oglase za korporacije, izgubil nekaj uvida. Mi tukaj smo doživeli, na lastni koži, nasilje te diktature. Imam brata, ki je izginil. Moji najboljši prijatelji so bili obglavljeni. To je kampanja molka. /.../ Nisem idiot, José Tomás, popolnoma razumem, za kaj gre. Vse to je maškarada. To je kampanja, s katero se bo zamoščalo tisto, kar se je resnično zgodilo.«

Saavedra ostane brez argumenta, ko se zagovarja ad hominem: »Tudi sam sem živel v izgnanstvu.« Ko je kdo obtožen antisemitizma, se pogostokrat zagovarja tako, da začne prešteti, naštevati prijatelje Jude ali kar sebe samega okliče za Juda, kot bi to dokazovalo karkoli in kot da Jud ne bi mogel biti antisemit. Intelektualna emancipacija se zagovora loti drugače: »ni mi do tega« kot etični razlog je izgovor, znamenje napuha, ki se prikazuje kot skromnost. Le kako si potem tolmačiti Bartlebyjevo formulo »raje bi, da ne«, to voljno-ničvoljno metamorfozo v slepo ulico ali, z Deleuzovini besedami, »zid iz prostih, ne-zacementiranih kamnov, kjer je vsak element vreden sam zase in vendar v odnosu do drugih«? Rancière se naveže na mavrico, ko v Deleuze, Bartleby in literarna formula zapiše: »In ta zid iz prostih kamnov je kot tiste večbarvne mavrice, kot tisti zračni mostovi, ki jih je Zaratustra moral vreči v prihodnost, čeravno je s tem tvegaj, da bi se mu zazdeli prepodobni ponaredek, kakršne iz njih delajo zaklinjevalci in bedaki.« Deleuzeov esej Bartleby ali formula se zaključi ravno s takšno neodločenostjo/neodločljivostjo – imamo opravka z brati ali goljufi, s preveliko lahkovernostjo ali preveliko nezaupljivostjo? Jacotot-Rancière vztraja, da se je te umetnosti (artistry), četudi bi bila *con(-fidence)*, treba naučiti:

»Sokrat ni hotel govoriti, da bi ugajal ljudstvu, da bi zapeljal 'velikansko žival!'. Ni hotel preučevati umetnosti ovaduhov Anita in Meleta. Menil je – in zaradi tega mu skoraj vsi pojejo hvalo –, da bi s tem zakrivil padeč filozofije same. A v ozadju njegovega mnenja je tole: Anit in Melet sta bebava ovaduha. V njunem govorjenju torej ni nobene umetnosti, ampak samo kuhinja. Iz tega se ni mogoče ničesar naučiti. A Anitovi in Meletovi govori so tako kot Sokratova manifestacija človekove inteligence. Ne bomo rekli, da so prav tako dobri. Rekli bomo samo, da izhajajo iz enake inteligence. Sokrat, 'nevednež', je sam o sebi mislil, da je nadrejen govornikom s sodišča, bil je prelen, da bi se naučil njihove umetnosti, privolil je v brezumnost sveta.«

Kampanja ni zgolj razvedrilni program, temno ga presejajo pričevanja, kjer se besede spreminjajo v pesem in kretnje v ples, pričevanja sorodnikov izginulih/umorjenih, ki kažejo, da izgube niso izničile njihovih občutij, čutnosti njihove bolečine, z mrtvaškega prta se dviga elegična radost. Ker Saavedra še naprej zahteva »nekaj lažjega, nekaj bolj simpatičnega«, »manj testimonialov, več humorja«, izbruhne spor okoli kreativne kontrole, ki je pravzaprav vzporejanje paradigem/konceptov sreče. Ta ni ena sama, kaj šele nujno veselje, in je lahko nedoločena ali celo odsotna, presežena:

4 Vsaj kot ga citira Situacionistična Internacionala v O bedi študentskega življenja.

5 Debord, Guy: Komentarji k Družbi spektakla, stran 155: »Prvi namen spektakelske dominacije je bil doseči splošno izginotje zgodovinske zavesti /.../« Ljubljana: ŠOU, študentska založba, 1999.

»Kdo tukaj odloča?«

»Ne vem, kaj so ti povedali, ampak tu nisi šef.«

»Glede tega sranja se ne bom pregovarjal s tabo.«

»Kakšnega sranja, pizdun? Kakšnega sranja, človek? Mi delamo, zakaj si ...«

»Umiri se! Ne jemlji tega osebno!«

»Tvoja sreča je drugačna od moje.«

»Res? Kakšna pa je moja?«

»Ne vem. Toda stvari, ki so se v tej deželi dogajale v zadnjih 15 letih in ki niso bile na televiziji ... Dejstvo, da gredo v eter, to je moja sreča, človek.«

»Ja, toda če gre narobe, če bomo to slabo naredili, bo videti pomilovanja vredno, videti bo jamravo.«

Saavedra ne popusti glede tega, da se ne sme vleči, da ne sme biti dolgovozno, da, skratka, ne sme vzeti preveč večerov, kakor se je glede socializma izrazil Oscar Wilde. Sreča/demokracija kot slogan, jingle, skeč. »Ne« je proaktiven, pozitiven, kratkočasen, afirmativen, »Da« se omeji na reakcijo, negativnost, sovražnost, paranoidno ustrahovalnost, diktatura se pomanjša do otroškega vozička, ki je tik pred tem, da ga zgazi valjar. Morda bi moral biti invalidski; kampanja nemoči. Slabo razumljena Jacototova-Rancièrova iztočnica: »Kdor zna z enako pozornostjo za potrebe stvari sestavljati sramotilne spise Apija Klavdija ali basni [kot bestiarij nasprotnikov, op. p.] Menenija Agripe, je učenec univerzalnega poučevanja.« Saavedra pove svojemu šefu z agencije, ki vmes prevzame »Da« agitacijo, da so njegovi oglasi obupni, ne more verjeti, da je konkurenca tako brez domišljije, občutka, elegance, kot bi bila v tem njegova edina frustracija nad režimom. Slog, v flaubertovskem smislu, »absolutni način videnja stvari«, je edino, kar ga zanima. Ne slog kot ornament, a vsekakor slog kot pozorno, precizno tempirano in plasirano ustvarjanje distrakcij, oziroma z Jacototom-Rancièrom:

»Vemo pa tudi, da nabuhlost period in okrašen slog nista kvintesenca govorniške umetnosti. Njuna funkcija ni prepričati duhove, ampak jih raztresti. O usodi odloka – in tudi trdnjave – odločijo napad, beseda, odločilna kretnja. Izid skupščine pogosto prevesi drznež, ki zato, da bi zadušil razpravljanje, prvi zakliče: H glasovanju! Torej se tudi mi naučimo umetnosti, da v pravem trenutku zakličemo: H glasovanju!«

Ravno oglaševanje je, kot trikrat zatrdi Saavedra, Peter pred vrati novega sveta, povsem »v skladu z aktualnim družbenim kontekstom« in signalizira pohod lifestyle paradigme, mikrovalovnega novega vala, s katerim Pinochetovi starčevsko zabuhli, piskajoči govori in kuševanja otrok, paradiranja vojaškega osebja in njihovih »prenakičanih, predebelih bab« ter obzorniki industrijskega napredka niso več kompatibilni.

»Menimo, da je dežela pripravljena za komunikacijo takega tipa,« pove na prezentaciji na začetku (Free, čilska verzija kokakole), na sredini (vodilni oglas za kampanjo »Ne«) in na koncu (nothing really changes, business as usual – a celota je vselej neresnično, bi pristavil Adorno). Oglaševalski dispozitiv je za vse priložnosti. Pinochet se skrči do osamljene, provincialne, anahronistične figure, ki si lahko pri sebi le še ponavlja besede preminulega zaveznika Borgesa, da je demokracija »vraževerje«. Imperij mu je obrnil hrbet, ZDA financirajo (tudi) kampanjo »Ne«, ki jo – mimo filma in pod pokroviteljstvom

Vikend

Soroseve fundacije⁶ – definirajo svetovalci z avenije Madison, iz česar nujno sledi podpora holivudskih zvezdnikov in superherojev (Richard Dreyfuss, Jane Fonda, Christopher Reeve aka Superman) ter Saavedrovo vzporedno in prav nič neshizofreno izvajanje kampanje za daytime soap opero *Drzni in lepi* (The Bold and the Beautiful, 1987–). Tudi odtujena partnerka spremeni stališče in njen ljubimec nosi majico z logom mavrice, iz katerega se je v inicialni fazi norčevala. Obrat že ves čas napoveduje njena oprava, ki je videti, kot bi prišla iz omare American Apparel, podoba radikalne levice, poblagovljene v radical hip, s certifikatom sweatshop-free Made in USA, saj ga šivajo Mehičani, živenci v Los Angelesu. Zmaga na plebiscitu je zmaga na pitchu, najbolj sveža referenca v CV-ju agencije za zapeljevanje naročnikov (da so zaposleni delali za »Ne« in lastniki za »Da«, je morda celo dobrodošla komplikacija, t. i. popestritev), tako kot je bila v izhodišču nekoliko tvegana, a intrigantna ekscentričnost.

Plebiscit odloča o neizogibnem in izbere edino izbiro. Ob razglasitvi zmage Saavedra deluje nedostopno, distancirano, ostaja zunanji človek. Ne ploska, ne objema se, ne nazdravlja, ne prepeva, ne skandira in ne skače (»Kdor ne skače, je Pinochet!«), med evforično množico se giblje kakor duh, štab zapusti nemudoma po razglasitvi zmage. Reklo bi se, da je razočaran nad tem, da se je ljudstvo pustilo prepričati, raztresti, če bi mu bilo razočaranje mogoče pripisati. Se kot Jacotot-Rancièra sprašuje: »Kakšne koristi ima zmagoslavje na javnem trgu, ko pa tako ali tako vemo, da ne more nič spremeniti družbenega reda?« Odgovor je stvaren, zadovoljen z majhnim, točneje, infinitezimalnim, kar je preskromno in prepohlepno hkrati, a še vedno na strani človeškega oziroma njegovega postajanja: »Stranka, skupščina ali družba emancipiranih ne more obstajati. A vsak človek se lahko vedno, v vsakem trenutku emancipira in emancipira nekoga drugega, drugim naznani ugodnost in poveča število ljudi, ki se poznajo kot ljudje in ne igrajo več komedije podrejenih nadrejenih. Družba, ljudstvo, država bodo vedno brezumni. Vendar pa je mogoče povečati število ljudi, ki bodo kot individui uporabljali um in bodo znali kot državljani razviti umetnost čim bolj umnega brezumnega govoričenja.«

⁶ Spletna povezava The Atlantic: <http://bit.ly/1YvjqD>.